

УДК 37.091.32:821.161.2

О. Л. Сироватка,
вчитель української мови та літератури Нововолинського ліцею-інтернату
Волинської обласної ради

Митець в українському суспільстві

Проблему слабого самоусвідомлення українців, майже повної відсутності досягнень вітчизняного мистецтва світового значення, конфлікт буденного та піднесеного учитель доносить різними засобами, увиразнено й оптимістично.

Ключові слова: політика, мистецтво, література, Україна.
Syrovatka O. L. Artist in the Ukrainian Society.

The teacher shows the low self-consciousness of Ukrainians, almost complete lack of achievements of the national art of world value and the conflict between everyday and high notions by various means.

Key words: politics, art, literature, Ukraine.

Тема: Митець і суспільство – центральна проблема роману у віршах «Маруся Чурай», один із основних мотивів творчості Ліни Костенко.

Мета: узагальнити вивчене про життя і творчість Ліни Костенко; сприяти формуванню в учнів власного погляду на роль і місце в долі України митців загалом і Ліни Костенко зокрема; розвивати аналітичне мислення; виховувати прагнення зрозуміти творчих людей; необхідність поцінувати їхню працю, а також гордість за геніальних митців свого народу.

Обладнання: портрет Ліни Костенко, тема, епіграф уроку (на дошці), слайд-шоу:

1) портрети Ліни Костенко; 2) бліц-опитування; 3) ілюстрації до творчого етапу уроку (демонструється за допомогою інтерактивної дошки); виставка видань Ліни Костенко.

Хід уроку

I. Організаційний момент. Аналіз контрольного твору

Мотивація навчальної діяльності

Учитель повідомляє, що цей урок останній у вивченні творчості Ліни Костенко в 11 класі, але сподівається, що її поезія супроводжуватиме учнів усе життя. Педагог висловлює свою думку щодо творчих робіт учнів, зазначає, що уривки з деяких творів сприятимуть розкриттю теми уроку. Наголошує на актуальності теми і можливості практичного застосування здобутої на уроці інформації під час ДПА з української літератури.

II. Оголошення теми уроку

Цілепокладання

Учитель пропонує записати тему уроку в зошити й пригадати, хто є автором поетичних рядків, записаних на дошці у правому верхньому кутку:

Як в нації вождя нема,
Тоді вожді її – поети!

Учні визначають, що за епіграф уроку взято рядки з поезії Є. Маланюка.

Проблемні питання уроку:

- Чи не є цей афоризм гіперболою?
- Як треба його розуміти?
- Чи можна Ліну Костенко назвати духовним лідером сучасної України?

Учитель просить не поспішати із висновками, а спочатку пригадати основні віхи життєвого і творчого шляху Л. Костенко за допомогою бліц-опитування.

III. Актуалізація опорних знань

Бліц-опитування проводиться за методикою, запозиченою з інтелектуального телешоу «Найрозумніший»: учень за 1 хв має дати короткі й чіткі відповіді на питання, котрі бачить на екрані інтерактивної дошки і чує з уст учителя. Дані питання розраховано на двох учнів із середнім рівнем успішності, тобто на два блоки бліц-опитування по 7–8 запитань.

Питання для бліц-опитування:

1. Де і коли народилася Ліна Костенко?
2. З якого віку вона проживає в Києві?
3. Хто із членів її родини був репресований?
4. Де Ліна Костенко здобула вищу освіту?
5. Як поетеса закінчила Московський літературний інститут?
6. Як називається перша збірка її поезій?
7. Назвіть наступні збірки Ліни Костенко.
8. Коли були надруковані збірки «Зоряний інтеграл» і «Княжа гора»?
9. Який період із життя Ліни Костенко найкраще ілюструє її безкомпромісність і нонконформізм?

10. Які твори Ліна Костенко присвятила Чорнобильській землі?

11. За що і коли Ліна Костенко нагороджена Шевченківською премією?

12. За які твори поетеса отримала премію Франческо Петрарки?

13. Професором яких ВНЗ почесно обрано Ліну Костенко?

14. Якими ще нагородами відзначено Ліну Костенко?

15. Як називається останній твір Ліни Костенко?

Комбінована бесіда

– Назвіть основні мотиви творчості Ліни Костенко (за класифікацією Г. Клочака).

– Які з цих мотивів присутні в романі «Маруся Чурай»?

– Котрий з них є головним? Чому?

IV. Аналітичний етап уроку

1. Робота в групах

Прокоментуйте спроектовані на інтерактивну дошку цитати.

«Кожне мистецтво (у властивім, отже, високім значенні цього слова) є річ небезпечна. Бо у митця воно – через покликання – сполучається з Долею і часом. Долею його стає, зі всіма трагедійними перспективами...».

Є. Маланюк

«Український письменник часом робить не те, що хотів би, а те, що на даному етапі потрібно його народові і що не конче цікаве для людства».

Л. Костенко

«Письменство у кожного народу має величезну вагу як вираз творчої сили нації... У нас, oprіч такої універсальної ваги, письменство ще й спеціальні має завдання... мусить узяти на себе функції народного заступництва».

С. Єфремов

Кожна із трьох груп спочатку обговорює одну із цитат, складає у зошитах тези своїх коментарів і вибирає спікера, який представляє спільну думку. Після коротких виступів учитель наголошує на важливості усвідомлення митцем своєї місії і ставить питання: «Чи достатньо лише писати геніальні вірші, щоб стати духовним лідером нації?».

Клас слухає повідомлення учнів, яким було дано випереджувальні завдання.

2. Виступи учнів

1-й учень. За шістнадцятилітнє мовчання (1961–1977 рр.) Ліна Костенко написала історичні романи у віршах «Берестечко» й «Маруся Чурай» і проявила себе не лише як майстер ліро-епічного жанру, а й як **глибокий знавець і пропагандист рідної історії**.

В одній зі своїх ювілейних промов вона зазначила: «У мене був цілий комплекс історичних романів, – лежать папки... Я хотіла дати всю українську історію в строфі. Ямб – то ямб. А спробуйте верлібром написати

історичний роман! Хто його буде читати?! Я хочу це подати так, щоб це всі читали і не знали, власне, чому це так западає в пам'ять?! Був у мене такий задум – дати всю українську історію – від початку до кінця. Через що є в мене «Древлянський триптих», через що «Скіфська Одіссея»... XIX століття – хотілося це дати через Потебню одного, Потебню другого, – того, що в Польщі загинув. Я хотіла дати Розумовських. Я хотіла й XX століття дати...».

Отже, Ліна Костенко не лише письменниця, а й **пропагандист славного українського минулого**.

2-й учень. Я хочу розповісти про досвід роботи Ліни Костенко в кіно.

Ми знаємо, що Ліна Василівна була дружиною директора кіностудії ім. О. Довженка Василя Цвіркунова. Але працювати там почала ще до одруження. 1962 р. у співпраці з А. Добровольським написала сценарій фільму «Перевірте свої годинники», який було відзначено другою премією на українському республіканському конкурсі. На жаль, сценарій так спотворили на догоду тоталітарній системі, що автори навіть не захотіли, щоб їхні прізвища було зазначено у титрах [3, 58].

Аж майже через сорок років Ліна Костенко знову взялась за роботу сценариста. Боляче відлунувала в її серці і творчості Чорнобильська катастрофа. Письменниця часто була в опаленій смертю тридцятикілометровій зоні. Трагічну долю тих, хто не зміг покинути предківську землю, змалювала в публіцистичних творах, документальному фільмі «Чорнобиль. Тризна», повісті «Зона відчуження».

Отже, ми бачимо Ліну Костенко як **публіциста, документаліста, сценариста**.

3-й учень. Хочу показати Ліну Костенко в політиці. Вона не належала до дисидентських організацій, але коли в 1965 р. почались арешти української інтелігенції, підписувала листи протесту. Коли у Львові судили Чорновола і його друзів, вона була на процесі. Україна побачила Ліну-**опозиціонера**.

У часи Помаранчевої революції Ліна Костенко підтримувала студентів Києво-Могилянської академії і разом із ними вийшла на Майдан. Згодом вона стала радником Президента В. Ющенка. Але прийняти орден «Герой України» відмовилася, сказавши, що не носить «політичної біжутерії».

У 2012 р. поетеса дебютувала в прозі із модерним романом «Записки українського самашедшого», у рамках презентації якого було організовано всеукраїнський тур. Тоді Л. Костенко заявила про свою опозиційність до уряду В. Януковича і прагнення до активної громадської діяльності [4, 5, 9–12].

Отже, Ліна Костенко має **чіткі політичні переконання**.

4-й учень. Хочу відзначити ораторський талант Ліни Костенко. У 1999 р. вона прочитала курс лекцій «Українська література в проекції на третє тисячоліття» у Києво-Могилянській академії. Студенти та викладачі

НаУКМа завжди цінували зустрічі зі своїм **почесним професором**. Преса писала: «Лекції Ліни Костенко стимулювали широке обговорення насущних культурологічних проблем серед інтелігенції».

Україна заговорила про Ліну Костенко ще й як про видатного **оратора** сучасності.

(Учитель узагальнює образ Ліни Костенко як поета, прозаїка, публіциста, сценариста, оратора, пропагандиста історії України, громадянина, опозиціонера і знову ставить питання: «Чи достатньо у Ліни Костенко сили і досвіду, щоб виконувати місію духовного вождя нації?»).

На доповнення учнівських роздумів пропонує вислухати творчу групу класу, яка отримала випереджувальне завдання: відібрати із творів Ліни Костенко уривки, котрі б найкраще ілюстрували усвідомлення нею ваги майстрів слова у суспільстві).

V. Творчий етап уроку

1. Учень розкриває проблему «Митець і суспільство в романі „Маруся Чурай”», зачитуючи уривок зі свого контрольного твору. Він називає Марусю втіленням мистецтва і митців, а Грицька – збірним образом людей, які не розуміють мистецтва і ставлять його нижче побутових дрібниць. Найгостріше для самої Марусі значення мистецького слова увиразнилось, коли вона вперше почула думу про свого батька. Спогад про це знаходимо у центральному розділі «Сповідь» [1, 99–101].

2. Учениця декламує уривок, де Маруся Чурай міркує про значення слова.

(Тут і далі всі декламаторські виступи супроводжуються слайд-шоу, спроектованим на інтерактивну дошку. Підкреслення автора публікації):

...Ішов – кобзар у нас через Полтаву.
Ну, обступили, просять, що кому, –
той про сирітку, той про давню славу,
той про Азов, а той про Кодим'ю.

І я стою. Отак стояла, скраю.

А він співав невільницькі плачі.

І раптом чую: «Орлику... Чураю!»

Я онімла. «Орлику... Чураю!..»

Як я тоді наплакалась вночі!

Усе ввижалось: «Орлику Чураю,

Ой забили тебе ляхи у своєму краю!»

Все думала: хоч би було спитати,
хто склав слова про нього, про той край.

Що був же він ріднесенький мій тато,
а от тепер він – орлик, він Чурай.

Тепер він з нами в радості і в сумі.

Збагнуло серце вражене моє:

**пішов у смерть – і повернувся в думі,
і вже тепер ніхто його не вб'є.**

І десь в ті дні, несміло, випадково,
хоч я вже й пісню склала не одну,

печаль моя торкнула вперше

с л о в о,

як той кобзар торкав свою струну.

Було, дивлюсь та й думаю: «Ой нене,

який у мене тато був!» або,

що я колись, як виросту, і в мене,

і в мене буде отака любов!

...Ну, от я виростила.

Ловлю себе на слові.

То як, Марусю? Полюбив? Такий?

Я – навіжена. Я – дитя любові.

Мені без неї білий світ глевкий.

Ото за те й судити мене треба.

Всі карти світу будуть замалі.

Моя любов чолом сягала неба,

А Гриць ходив ногами по землі.

3. Бесіда:

– Чи крім Марусі Чурай у романі ще хтось усвідомлює неможливість життя народу без мистецького слова?

– Учні згадують образи Івана Іскри, полковника Пушкаря, Богдана Хмельницького та невідомого, який супроводжував Марусю на прощу до Києва.

– Учитель пропонує поміркувати:

1. Яка роль розділу «Проща» відводиться у романі «Маруся Чурай»?

2. Чому попри те, що навіть епізодичні персонажі попередніх розділів мають у романі конкретні імена, Ліна Костенко не назвала такого важливого персонажа, як згаданий мандрівний дяк?

3. Як образ цього мовби предтечі Сковороди доносить до читача мотив несправедливості історії та історичної пам'яті?

– Школярі згадують, як дяк міркував, що причина морального безпам'ятства – в нас самих, у тому, що ми не сотворили свого мистецьки писаного слова.

Учень декламує уривок із розділу «Проща» [1, 161–163]:

– О, я пізнав риторики, інфими.

І так скажу: душа жива не ними.

Пііти пишуть солодко, під метри.

Про три персони Божі. А слова,

Слова, Марусю, видумані, мертві.

Од слів таких чманіє голова.

Піднаторіли наші віршописці,
бодай їх муха вбрикнула в колиці, –

убогі словом, мислю порочні,

у тридцять літ плішиві і старі,

вони складають віршики святочні,

а в селах ридма плачуть кобзарі.

Або такі, як ти оце, дівчата

в сумних піснях виспівують життя.

Ще Україна в слові не зачата.

Дай, Боже, їй родити це дитя!

Бо те, що пишуть, то іще полова,
то ще не засів для таких полів.
З часів появи книги «Часослова»
вже й час минув, а щось не чуто слів.

Усе комусь щось пишуть на догоду,
та чечевиці хочуть, як Ісав.

**А хто напише, або написав,
велику книгу нашого народу?!**

Чи десь над книгою тією
свіча у келії дрижить?

Чи десь в церковному притворі
у скрині кованій лежить?..

Історії ж бо пишуть на столі.

Ми ж пишем кров'ю на своїй землі.

**Ми пишем плугом, шаблею, мечем,
піснями і невільницьким плачем.**

Могилами у полі без імен,
дорогою до Києва з Лубен!

– Які ще твори Ліни Костенко порушують проблему
«Митець і суспільство»?

Учні згадують драматичну поему «Сніг у
Флоренції», поезії «Доля», «Байдуже, хто що
вибере», цілу галерею образів митців, створену
поетесою, і, безумовно, роман «Берестечко».
Учень-декламатор зазначає, що роздуми
Хмельницького в цьому романі є ніби відлунням
міркувань мандрівного дяка із «Марусі Чурай», але
з уст гетьмана вони звучать ще гостріше й
актуальніше. Виразно читає уривки із роману
«Берестечко» [2, 111, 139–141, 157, 158]:

От я вже й міг би, вперше у житті,
як Марк Аврелій, римський імператор,
писав свої «Думки на самоті».

Але ж незвичка. Все універсали.
До шаблі звичен більш, як до пера.
Розумні люди все-таки писали.

А ми не дуже, нам воно не тра.

Аще хочаще... От і вся мудрація.

Чому у нас немає ще Горація?

Умієм добре шаблею махати,
червоні ружі сіять біля хати.

Вмирати вмієм, по степах гасати,
але не вмієм написати.

У цій страшній великій боротьбі
не вмієм так сказати о собі,
щоб світ здригнувся, і на всі віки
були преславні наші козаки –
як ті Ахілли і як ті Геракли.

На це у нас щось розуму забракло.

Бо поки ми тут про свободу мимрили,
то інші вже свободу й здобули.

А ми усе співаєм, як ми вимерли
або як нас в неволю продали.

І де той геній, до народу дбалий,
щоб розбудив наш умисел оспалий?!

І не нікчемним словом, що як нежить,
а як народу гідному належить!

Казав Йоан: «В початку було Слово».

В початку Слово, а не комарі.

Не як у нас – на Січ іде з малого,
а вже коли осліп – у кобзарі.

О Господи, а я? Чи мав при собі гроно
найвченіших мужів, піітів і музик?
То все у королів. В палацах. Біля тронів.

А ти козак. Ти гетьман. Ти мужик.

Бувають королі, більш вдатні до розпусти,
ніж до звияг. І кожне слово – лож.

Зате як вийде, гляне, як розпустить
павиний хвіст придворних і вельмож!

При них все люди грамотні і терті.

У них Боплан, у них і Шевальє.

А наше слово дожило до смерті,
але для світу й досі ще не є.

Бо ми такі. Ми прості. Ми в кожусі.

Не знаєм як. Не звикли до свобод.

То треба ж якось піднімати на душі,
а не в болото втоптувати народ!

Та прийде час, як перед Богом свідчу,
ще буде Слово, більше за слова.

**Але чи й справді ми німі для світу,
чи, може, трохи світ недочува?**

Були полки і зброя розмаїта.

Залози скрізь, і тут, і за Дніпром.

А нам би ще мислителя, пііта,

щоб володів – як шаблею – пером!

Молюся нашій пресвятій Покрові –
благослови і пера, і шаблі!

**Бо лиш народи, явлені у Слові,
достойно жити можуть на землі.**

Кого мала на увазі Ліна Костенко під словами
«Гетьман Слова», який «Богдана п'яним назове»?

Учні розкривають алюзію, присвячену
Т. Шевченкові.

VI. Повторення вивченого в попередніх класах Комбінована бесіда

– Кого з українських митців можна поставити в
одному ряду із «Гетьманом Слова»?

Яка роль жінок у цьому переліку?

(Учні згадують і легендарну Марусю Чурай, і Лесю
Українку, й Олену Телігу, і, безумовно, Ліну Костенко.
Їхні портрети з'являються на інтерактивній дошці).

– Проведіть паралель між романом «Маруся Чурай»
Ліни Костенко та драмою-феєрією «Лісова пісня» Лесі
Українки, розкриваючи проблему «Митець і
суспільство».

(Деякі учні зачитують уривки своїх контрольних
творів. Далі вчитель пропонує пригадати інсценізацію
уривка з «Лісової пісні»).

Інсценізація діалогу Лукаша і Мавки, який ілюструє
проблему людського нерозуміння суті мистецтва.

Мавка (широ)

Поговори зі мною,
Я ж тебе люблю... Я ж поїняла
усі пісні сопілоньки твоєї.

Лукаш

Пісні! То ще наука невелика.

Мавка

Не зневажай душі своєї цвіту,
бо ж з нього виросло кохання наше!
Той цвіт від папороті чарівніший –
він скарби творить, а не відкриває.
У мене мов зродилось друге серце,
як я його пізнала. В ту хвилину
огнисте диво стоглось...

(Раптом уриває)

Ти смієшся?

Лукаш

Та справді, якось наче смішно стало...

Убрана по-буденному, а править
таке, немов на свято орацію!

(Сміється)

Мавка (шарпає на собі одержу)

Спалю се все!

Лукаш

Щоб мати гірше гризли?

Мавка

Та що ж, як я тобі у цій одержі
неначе одмінилась!

Лукаш

Так я й знав!

Тепер уже почнеться дорікання...

Мавка

Ні, любий, я тобі не дорікаю,
а тільки – **смутно, що не можеш ти
своїм життям до себе дорівнятись.**

Лукаш

Я щось не розберу, що ти говориш.

Мавка

Бач, я тебе за те люблю найбільше,
чого ти сам в собі не розумієш,
хоча душа твоя про те співає
виразно-широ голосом сопілки...

Лукаш

А що ж воно таке?

– Пояснить, що мала на увазі Мавка, промовляючи:

Не зневажай душі своєї цвіту...

...смутно, що не можеш ти
своїм життям до себе дорівнятись...

...я тебе за те люблю найбільше,
чого ти сам в собі не розумієш...

VII. Рефлексія. Узагальнення. Підсумки уроку

За допомогою методу «Мікрофон» учні продовжують фразу: «Після цього уроку я усвідомив, що...».

Учитель у заключному слові узагальнює роль Ліни Костенко в літературному і громадському житті України і світу.

VIII. Домашнє завдання

Опрацювати матеріал підручника, присвячений життю і творчості Григора Тютюнника (с. 458–467), прочитати оповідання «Зав'язь» і «Три зозулі з поклоном».

Література

1. Ліна Костенко : навч. посібн.-хрестом. [Текст] / ідея, упорядк., інтерпретація творів Г. Ключека. – Кіровоград : Степова Еллада, 1999. – С. 320.
2. Костенко Л. В. Берестечко : іст. роман [Текст] / Ліна Костенко ; [авт. післям. І. Дзюба, В. Панченко] ; іл. С. Якутовича. – К. : Либідь, 2010. – 232 с. : іл. – Бібліогр. : С. 218–223.
3. Костенко Л. В. Марудне діло ювілей [Текст] / Ліна Костенко // Українська правда. Життя. – 2010. – № 3. – С. 12–21.
4. Костенко Л. В. Настав час вийти на старт нам усім: Презентація роману Костенко Л. В. «Записки українського самашедшого» [Електронний ресурс] / Л. В. Костенко. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua> (20.06.2012).
5. Костенко Л. В. Равненіє на трибуну [Текст] / Ліна Костенко // Волинь нова. – 2011. – 23 серп. – С. 3.
6. Костенко Л. В. Україна зараз – це зона етичної небезпеки: Презентація книги І. Дзюби «Є поети для епох» [Текст] / Ліна Костенко // Волинь нова. – 2012. – 12 трав. – С. 7.
7. Костенко Л. В. Ніч державності [Електронний ресурс] / Л. Костенко // День. – 2012. – № 149. – 23 серп. – Режим доступу : http://uk/article/cuspilstvo/nich_derzavnosti (24.01.14).
8. Костенко Л. В. Геній в умовах заблокованої культури [Електронний ресурс] / Л. В. Костенко // Вона як хліб // На пошану творчості Костенко Л. В. : [публікації 2005–2012 рр.]. – Режим доступу : <http://www.slovo.prosvity.org.ua/hg/hlibr/2012/zir> (25.11.2013).
9. Поезія Ліни Костенко в часах перехідних і вічних : матеріали круглого столу [Текст] / ред.-упоряд. Т. В. Шаповаленко. – К. : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2005. – 105 с. : іл.
10. Семенюк Г. Українська література : підручн. для 11 кл. загальноосв. навч. закл. [Текст] / Григорій Семенюк. – К. : Освіта, 2006. – 512 с.
11. Українка Леся. Лісова пісня : драма-феєрія в 3-х діях [Текст] / Леся Українка ; упоряд. В. Т. Денисюк. – Луцьк : Надстир'я, 2002. – 132 с.
12. Усі українські письменники [Текст] / упоряд. Ю. І. Хізова, В. В. Щоголева. – Х. : Торсінг плюс, 2006. – 384 с. : іл.